

Омельчук Н. В.,
лаборант кафедри історії України,
Рівненський державний гуманітарний університет
(Україна, Рівне), Natalia_Omelchuk@ukr.net

ФАХОВА ПІДГОТОВКА МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТРЕТЬОГО РЕЙХУ (НА ПРИКЛАДІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕДИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ РІВНОГО)

Проаналізовані особливості освітньої політики німецької окупаційної адміністрації на прикладі функціонування медичних навчальних закладів Рівного в 1941–1943 рр.

Мета роботи – дослідити процес фахової підготовки молоді в контексті освітньої політики Третього Рейху на матеріалах діяльності Рівненської школи фармацевтів та сестер і акушерок.

Освітня політика органів нацистської окупаційної влади базувалась на необхідності створення ринку кваліфікованої робочої сили. Для реалізації даного завдання було сформовано мережу фахових навчальних закладів, зокрема і медичних шкіл. Професійною підготовкою кадрів даного спрямування в місті Рівному займалися досвідчені педагоги школи фармацевтів та сестер і акушерок. Здобути під час навчання теоретичні знання з загальних і професійно-спеціальних дисциплін, закріплювались практичними вміннями та навичками учнів в аптеках і лікарнях міста.

***Ключові слова:** освітня політика, професійне навчання, фахові школи, Рівне, школа сестер і акушерок, школа фармацевтів, фармацевтичні курси.*

Одним із пріоритетних напрямків вивчення подій Другої світової війни є аналіз регіональних особливостей нацистського режиму в сфері освіти. В зв'язку з переосмисленням українською наукою історичного процесу та наявністю значних прогалин з даної проблематики, виникає необхідність дослідити маловідомі сторінки німецької окупації, охарактеризувати процес організації фахового навчання молоді як однієї з складових нацистської шкільної політики в 1941–1943 рр.

Безпосередньою джерельною базою роботи є сукупність документів Державного архіву Рівненської області (ДАРО). У процесі написання статті було використано архівні матеріали Ф.33 «Рівненська міська управа» [5], Ф.74 «Рівненська школа сестер–акушерок при окружному санітарному відділі» [6; 7; 8; 9], Ф.75 «Школа фармацевтів шкільного відділу Рівненської міської управи, м. Рівне Рівненської області» [10; 11; 12; 13; 14]. Важливі відомості стосовно функціонування медичних закладів Рівного в період німецької окупації подає газета «Волинь» [17; 18; 19].

Дослідження окремих аспектів заданої проблеми стало об'єктом уваги і вітчизняних дослідників. Основні складові шкільної політики нацистів на території України вивчали В. Ленська [15], В. Гінда [2]. Питаннями професійної підготовки кадрів займався

О. Потильчак [16]. Автор вперше проаналізував та оцінив ефективність діяльності органів німецької влади в напрямку відновлення фахового навчання. Докладну характеристику освітніх закладів Рівного в період окупації подає у своїй праці В. Добрович [1]. Особливості організації та функціонування медичних шкіл в 1941–1944 рр. на регіональному рівні відображено у праці І. Гончаренко [3].

Освітня політика німецьких окупантів на українських землях не передбачала конкретних задач та цілей. Представники нацистської верхівки мали різні погляди щодо подальших перетворень у даній галузі. А. Гітлер виступав за надання місцевому населенню як майбутнім працівникам Третього Рейху елементарних знань через найнижчі навчальні заклади.

А. Розенберг, будучи прихильником певних послаблень у питаннях культурного розвитку українського народу, вбачав нагальну потребу у відновленні діяльності фахових шкіл [2, с. 62]. Е. Кох, відомий своїм ворожим ставленням до українського народу, дотримувався власних радикальних поглядів та саботував будь-які рішення вищого керівництва, що стосувалися поступок у сфері професійної освіти. На одній з нарад рейхскомісар України зазначив: «Українцям не треба думати про школи й університети, тому, що вони зобов'язані працювати, для роботи освіта не потрібна. Відкриття навчальних закладів вважаю зовсім недоцільним, бо тубільцеві–хліборобові і тубільцеві–робітничої освіта лише шкодить» [15, с. 81].

В середині 1941 р. питання про організацію навчальних закладів та професійну підготовку місцевого населення увійшло в практичну площину. Згідно розпорядження А. Розенберга дозволялося проводити заняття в молодших класах початкової школи [4, с. 49], в усіх технічних, сільськогосподарських і лісових фахових школах, на курсах професійного навчання жінок з домашнього господарства, крою та шиття, медицини та гігієни.

За сприяння місцевої української адміністрації відкриваються фахові навчальні заклади двох рівнів: дворічні школи, що забезпечували здобуття неповної середньої освіти та попередню професійну підготовку, а також трирічні середні професійні школи, училища різних напрямків [16, с. 21]. Слід зазначити, що німецька влада не втручалася в конкретні організаційні питання, однак здійснювала тотальний контроль та жорстку ідеологічну цензуру з метою дебільшовизації процесу навчання.

Для контролю за станом шкільництва в Рівному було створено міський відділ народної освіти, який очолював А. Ковальський, керівником науково–методичної ради призначено Н. Ішук [1, с. 159]. Зусиллями працівників даної установи в період німецької окупації в місті були організовані: математично–природничі гімназії імені І. Мазепи, гуманістична гімназія імені Т. Шевченка, чотири шестикласні школи, середні технічна та торгівельна, музична, школа сестер і акушерок, домового господарства, нижча фахова та трикотажна майстерня.

Восени 1941 р. в Рівному виникла школа сестер і акушерок, що знаходилась на вулиці Кенігсберга, ч.8, при канцелярії окружного лікаря.

Головним завданням даного начального закладу стало «...надати для Волині кваліфікованих медичних робітників і то таких, яких найбільше потребує наше

село... Для села корисна є та сестра чи акушерка, яка зуміє самостійно дати поміч хворому, заки приїде лікар, та дасть собі раду з тією чи іншою епідемічною хворобою, на які так сильно терплять наші села, зуміє піднести гігієнічний стан села, а при потребі виконає й обов'язки фахової повитухи» [17, с. 4].

Курс навчання в школі сестер і акушерок тривав два з половиною роки. До першого класу приймали жінок віком від 16 до 28 років, що закінчили сім класів «вселюдної» школи. Дівчата, які здобули повну середню освіту (матуру), мали змогу вступити до другого класу фахової школи [19, с. 3]. Для здійснення даної процедури необхідно було подати заяву, короткий життєпис, свідоцтво про освіту, метрику народження або ж завірені копії цих документів.

У випадку великого конкурсу при вступі передбачались письмові іспити з української мови. Екзамен для учениць старших класів проводились з 2 по 12 вересня. Так, 2 вересня 1942 р. відбулися іспити з історії та географії, 3 – з німецької мови, 4 – з української мови, 5 – з фізики, хімії, гігієни й патології, 7 – з анатомії й акушерства, 8 – з догляду за хворими, по внутрішніх хворобах та першій допомозі, 9 – з мікробіології й інфекційних хвороб, 10 – з біології, жіночих та соціальних хвороб, 11 – з алгебри, геометрії й хірургії, 12 – з фармакології й фізикотерапії [19, с. 3].

Навчання в Рівненській школі сестер і акушерок було платним: 100 крб. «вписових» на початку року та 50 крб. щомісячно. Окремі учениці отримали можливість здобувати фах безкоштовно [7, арк. 98]. На основі довідок керівників сільських та міських управ про матеріальну незабезпеченість сім'ї, місцеві органи влади звільняли дівчат від плати за навчання або вносили пропозиції дирекції школи про надання певних пільг.

В одній з таких посвідок зазначалося: «Районова Управа отсім стверджує, що п. Барабасевич Ольга мешканка м. Берестечко, є дійсно дочкою незаможних батьків – дрібних господарів, маючи в своєму користуванні 1.06 га землі і хату. Видається для предложення дирекції школи Акушерок в Рівному, у справі отримання пільг в оплатах за навчання» [8, арк. 2].

Станом на листопад 1941 р. в школі сестер і акушерок у Рівному зафіксовано 40 учениць, кожна з яких сплатила 10 крб. «вписового» та 40 крб. за даний місяць: Ц. Радомська, О. Ситкевич, М. Столяр, О. Вогноут, І. Фонківна, Н. Заткалик, Л. Кіркевич, Л. Гаврилко, Т. Федорчук, К. Філіповська, М. Шевчук, М. Дивак, Є. Демідько, В. Завада, Н. Ніколайчук, М. Столбунівна, Л. Семенчук, О. Прушек, В. Новицька, О. Раєвська, Ф. Смалюк, Н. Котюк, О. Федотівна, З. Доманська, А. Коломис, Н. Андрійчук, Г. Тропак, Г. Дем'янюк, Т. Янчук, А. Рудь, Л. Раліш, Л. Гайденко, В. Гуральчук, Л. Головицька, Н. Мазур, А. Рудюк, Н. Полонець, Н. Паладійчук, Г. Токарець та А. Яцук [6, арк. 6].

Дівчата, які приїжджали з інших місцевостей і не мали близьких у Рівному, проживали в інтернаті. За сприяння дирекції школи всі учениці отримували у користування ліжка, найбільшні з них – матраци, коци та подушки.

Освітній процес в даному навчальному закладі забезпечував добре сформований адміністративно-педагогічний персонал, який складався з директора (М. Василів), 7 лекторів (В. Гавій, О. Висоцький, Ю. Ко-

вальчук, В. Підмайотрович, М. Фесюк, Др. Сагайко, В. Яновський) та секретаря (А. Яропівський) [6, арк. 8].

Майбутні сестри-акушерки слухали курси як з профорієнтованих, так і загальноосвітніх дисциплін. В залежності від триместру тижневе навантаження становило 23–28 годин. Особлива увага приділялась вивченню німецької мови, яку викладали впродовж навчального року у всіх без винятку класах. Детальнішу інформацію дізнаємося з таблиць №1 та №2.

Таблиця 1

Розклад лекцій для 1 класу школи сестер гігієністок-акушерок у Рівному

№	Предмети	І	II	III
		три-	три-	три-
		м-тр	м-тр	м-тр
		1.11.–30.12	15.01–31.03	1.04–30.04
		Кількість годин (тижнево)		
1.	Українська мова і література	3	3	3
2.	Загальна та українська історія	2	2	2
3.	Загальна та українська географія	1	1	1
4.	Німецька мова	2	2	2
5.	Латинська мова	1	1	1
6.	Математика	3	3	3
7.	Фізика	2	2	2
8.	Хімія	2	2	2
9.	Гігієна	2	2	1
10.	Біологія	2	2	–
11.	Анатомія з гістологією	3	2	2
12.	Загальна патологія	–	–	2
13.		–	–	2
	Разом годин	23	22	23

* ДАРО. – Ф.74. – Оп.1. – Спр.4. – Арк.3а.

Таблиця 2

Розклад лекцій для 2 класу школи сестер гігієністок-акушерок у Рівному

№	Предмети	І	II	III
		три-	три-	три-
		м-тр	м-тр	м-тр
		1.11.–30.12	15.01–31.03	1.04–30.04
		Кількість годин (тижнево)		
1.	Українська мова та література	2	2	2
2.	Загальна та українська історія	2	2	2
3.	Загальна та українська географія	2	1	1
4.	Німецька мова	2	2	2
5.	Гігієна	2	2	–
6.	Десмургія	2	–	–
7.	Внутрішні хвороби	2	2	2
8.	Хірургія	–	1	1
9.	Інфекційні хвороби	2	–	–
10.	Перша поміч	–	1	1
11.	Фармакологія	1	1	–
12.	Фізикотерапія та масаж	–	1	1
13.	Догляд над хворими	3	1	–
	Разом годин	20	16	14

* ДАРО. – Ф.74. – Оп.1. – Спр.4. – Арк.3а.

Здобути теоретичні навички учениці фахової школи застосовували під час проходження практики в різних медичних установах.

Навчальний процес в Рівненській школі сестер й акушерок був організований на належному рівні, про що свідчать показники успішності учениць. Відповідно до річного звіту директора, в першому класі даного освітнього закладу навчалось 26 дівчат, 7 з яких залишено на повторний курс. З 33 учениць другого класу 27 було допущено до іспитів та лише 1 відраховано [5, арк. 17]. Причини неуспішності дівчат здебільшого ховалися в матеріальних обставинах: відсутності взуття, палива та світла.

Незважаючи на складні роки німецької окупації, 15 січня 1943 р. понад 30 дівчат з різних місцевостей одержали свідоцтва про закінчення курсу та звання сестер–підлунок, сестер–гігієністок й акушерок [18, с. 4]. З даної нагоди в будинку Окружної Просвіти відбувся прощальний вечір абсолютенток, учительського персоналу та лікарів Рівного.

На початку липня 1942 р. в окупованому місті по вулиці Дорошенка, 12 діяла школа фармацевтів (фармацевтичні курси), директором якої призначили О. Андрощук. Необхідним елементом для вступу до даного навчального закладу став документ про закінчену середню освіту (матуру). Всі учні, записані до Рівненської фармацевтичної школи, вважалися прийнятими та мали з'явитися до закладу в зазначений термін [3, с. 38]. Особи, які подали заяви, але не були вміщені до списку зарахованих, в міру вільних вакансій отримали можливість вступити до фахової школи впродовж першого тижня навчання.

В період німецького правління в Рівному не вистачало кваліфікованих працівників–фармацевтів. У рішенні педагогічної ради медичного закладу від 31 липня 1942 р. зазначалося: «Зважаючи на велику потребу кадрів фармацевтів, вжити всіх заходів для утворення можливості прийняти до складу слухачів школи найбільшу кількість» [10, арк. 3]. Однак, в перші місяці функціонування школи фармацевтів на даній спеціальності навчалось лише 10 учнів.

Адміністрацією фармацевтичних курсів було прийнято рішення про здійснення перевірки знань за I триместр. Згідно даного розпорядження з 17 по 31 серпня 1942 р. проведено контрольні роботи й іспити з ботаніки, аналітичної та неорганічної хімії [11, арк. 5]. Після здачі необхідних екзаменів у складі учнів першого набору залишилося 5 осіб. В зв'язку з відсутністю укомплектованої групи учнів, педагогічна рада освітнього закладу ухвалила рішення не розпочинати навчання у II триместрі [12, арк. 4], а направити майбутніх фахівців на 3–місячну практику до аптек міста. З 1 вересня 1942 р. передбачався прийом нових слухачів.

З вересня 1942 р. в Рівненській школі фармацевтів навчання розпочалося із двома академічними групами новоприйнятого контингенту. До списку осіб, зарахованих учнями даного фахового закладу на 1942–1943 н. р., входили: С. Академницький, О. Академницька, З. Андрощук, Є. Буровті, М. Бакаленко, О. Бусель, Г. Вакулук, І. Головій, В. Горпинич, К. Гаврусевич, О. Дружок, М. Довгаль, Т. Дубінський, Н. Євчук, С. Зданович, С. Кошій, М. Ключ, Н. Корсюк, Г. Кубович,

А. Левицька, Л. Максимчук, Р. Миськів, Л. Мороз, Є. Машенко, В. Максимум, О. Новак, П. Надюк, А. Проварський, В. Пивовар, Б. Романчук, О. Серцівна, Н. Серцівна, І. Селетін, І. Сидорук, А. Тіфенбах, К. Троцюк, К. Федонюк, І. Фурман, О. Хмель, Л. Шевчук, Л. Шкабара, В. Яшук, С. Яценя [13, арк. 1].

Заняття в Рівненській школі фармацевтів проводились шість днів на тиждень, з 14 до 19 години. Тривалість лекцій становила 45 хвилин. Викладалися такі дисципліни, як ботаніка, фізика, латина, українська та німецька мови. Особливу увагу приділяли хімії та аналізу. Осіб, які не відвідували лекцій, до іспиту не допускали та звільняли зі складу учнів.

У Рівненській школі фармацевтів сформувався професійний педагогічний колектив. Впродовж усього періоду існування навчального закладу, в ньому працювали: С. Апошанський, Р. Ішук, Ф. Кульчинський, Майстренко, Й. Панек, А. Турек, Б. Кобилянський [14, арк. 1].

Робота педагогів регламентувалась чіткими розпорядженнями та була підконтрольною нацистській окупаційній владі. Хвороба вчителя обов'язково посвідчувалася спеціальною довідкою, що передавалася до шкільного відділу народної освіти. Згідно наказу гебітскомісара В. Беєра, 10 листопада 1942 р. школу фармацевтів у Рівному було закрито.

Таким чином, політика німецької окупаційної влади в сфері освіти не була послідовною та передбачала підготовку майбутніх кваліфікованих працівників Третього Рейху. Для реалізації даного завдання були організовані фахові навчальні заклади. Професійну медичну освіту в Рівному надавали школа сестер і акушерок та школа фармацевтів, виклад дисциплін в яких здійснював досвідчений педагогічний колектив. Створені з ініціативи місцевої української адміністрації рівненські фахові навчальні заклади, піддавалися тотальному контролю з боку нацистської окупаційної влади.

Список використаних джерел

1. Добровичська В. Навчальні заклади м. Рівного в період німецької окупації (1941–1944 рр.) / В. Добровичська // Слов'янський світ і Україна: Збірник наукових праць на пошану ректора Рівненського державного гуманітарного університету, професора Руслана Постоловського. – Рівне: видавець О. Зень, 2011. – С.159–166.
2. Гінда В. Освітня політика нацистів в райхскомісаріаті «Україна» / В. Гінда // Сторінки воєнної історії України: 36. наук. ст. – 2012. – Вип.15. – С.61–75.
3. Гончаренко І. Підготовка медичних кадрів із середньою спеціальною освітою на теренах рейхскомісаріату «Україна» / І. Гончаренко // Мандрівець. – 2012. – №1. – С.38–41.
4. Гордієнко Г. Освіта і культура України в умовах німецької окупації / Г. Гордієнко // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць. – 2015. – Вип.92 (1). – С.47–52.
5. Державний архів Рівненської області. – Ф.33. – Оп.2. – Спр.17.
6. Там само. – Ф.74. – Оп.1. – Спр.1.
7. Там само. – Ф.74. – Оп.1. – Спр.2.
8. Там само. – Ф.74. – Оп.1. – Спр.3.
9. Там само. – Ф.74. – Оп.1. – Спр.4.
10. Там само. – Ф.75. – Оп.1. – Спр.1.
11. Там само. – Ф.75. – Оп.1. – Спр.2.
12. Там само. – Ф.75. – Оп.1. – Спр.3.
13. Там само. – Ф.75. – Оп.1. – Спр.4.
14. Там само. – Ф.75. – Оп.1. – Спр.5.
15. Ленська В. Фашистська шкільна політика на окупованій території України / В. Ленська // Український історичний журнал. – 1990. – №10. – С.81–86.

16. Потильчак О. Професійне навчання і підготовка трудових резервів в Україні в період німецько-фашистської окупації (1941–1944 рр.) / О. Потильчак. – К.: Міжнародна фінансова агенція, 1998. – 36 с.

17. Про створення акушерської школи в Рівному // Волинь (Рівне). – 1941. – 2 листопада.

18. Фете. Закінчення курсу сестер-акушерок у Рівному // Волинь (Рівне). – 1943. – 28 січня.

19. Школа сестер і акушерок у Рівному // Волинь (Рівне). – 1942. – 27 серпня.

References

1. Dobrochyns'ka V. Navchal'ni zaklady m. Rivnoho v period nimec'koi' okupacii' (1941–1944 rr.) / V. Dobrochyns'ka // Slov'jans'kyj svit I Ukrai'na: Zbirnyk naukovykh prac' na poshanu rektora Rivnens'koho derzhavnogo humanitarnoho universytetu, professor Ruslana Postolovs'koho. – Rivne: vydavec' O. Zen', 2011. – S.159–166.

2. Hinda V. Osvitnja polityka nacystiv v rajhskomisariati «Ukrai'na» / V. Hinda // Storinky vojennoi' istorii' Ukrai'ny: Zb. nauk. st. – 2012. – Vyp.15. – S.61–75.

3. Honcharenko I. Pidhotovka medychnykh kadriv iz seredn'uju spec'ial'noju osvitoju na terenah rejhskomisariatu «Ukrai'na» / I. Honcharenko // Mandrivec'. – 2012. – №1. – S.38–41.

4. Hordijenko H. Osvita i kul'tura Ukrai'ny v umovah nimec'koi' okupacii' / H. Hordijenko // Hileja: naukovyj visnyk: zbirnyk naukovykh prac'. – 2015. – Vyp.92 (1). – S.47–52.

5. Derzhavnyj arhiv Rivnens'koi' oblasti. – F.33. – Op.2. – Spr.17.

6. Tam samo. – F.74. – Op.1. – Spr.1.

7. Tam samo. – F.74. – Op.1. – Spr.2.

8. Tam samo. – F.74. – Op.1. – Spr.3.

9. Tam samo. – F.74. – Op.1. – Spr.4.

10. Tam samo. – F.74. – Op.1. – Spr.1.

11. Tam samo. – F.75. – Op.1. – Spr.2.

12. Tam samo. – F.75. – Op.1. – Spr.3.

13. Tam samo. – F.75. – Op.1. – Spr.4.

14. Tam samo. – F.75. – Op.1. – Spr.5.

15. Lens'ka V. Fashysts'ka shkil'na polityka na okupovanij terytorii' Ukrai'ny / V. Lens'ka // Ukrai'ns'kyj istorychnyj zhurnal. – 1990. – №10. – S.81–86.

16. Potyl'chak O. Profesijne navchannja I pidhotovka trudovykh rezerviv v Ukraini v period nimec'ko-fashysts'koi' okupacii' (1941–1944 rr.) / O. Potyl'chak. – K.: Mizhnarodna finansova ahencija, 1998. – 36 s.

17. Pro stvorennja akushers'koi' shkoly v Rivnomu // Volyn' (Rivne). – 1941. – 2 lystopada.

18. Fete. Zakinchennja kursu sester-akusherok u Rivnomu // Volyn' (Rivne). – 1943. – 28 sichnja.

19. Shkola sester i akusherok u Rivnomu // Volyn' (Rivne). – 1942. – 27 serpnja.

Omelchuk N. V., laboratory assistant of Department of history of Ukraine, Rivne State Humanities University (Ukraine, Rivne), Natalia_Omelchuk@ukr.net

Professional training of youth in the context of educational policy of Third Reich (on the example of functioning of medical educational institutions in Rivne)

The article analyzes features of education policy of German occupation administration on the example of functioning medical educational institutions in Rivne in 1941–1943 years.

The purpose of the work is to explore the process of professional training of youth in the context of education policy of Third Reich on materials of Rivne school of pharmacists, nurses and midwives.

Education policy of Nazi occupation authorities was based on the need to create a market of skilled labor. To implement the task was formed a network of specialized educational institutions, including medical schools. Professional training of such direction stuff was involved to experienced teachers of school of pharmacists, nurses and midwives. The acquired during training theoretical knowledge of general and professional disciplines were assigned by pupils practical abilities and skills in pharmacies and hospitals in the city.

Keywords: *educational policy, professional education, professional schools, Rivne, school of nurses and midwives, school of pharmacists, pharmaceutical courses.*